МАТЕРЊИ ЈЕЗИК САКРАЛНЕ ГЕОГРАФИЈЕ СРБА – МИТСКА СИМБОЛИКА КОСОВА У КОНТЕКСТУ ОДРЕЂЕЊА СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА И ПРОЈЕКЦИЈЕ ИСТОРИЈСКЕ СУДБИНЕ

У раду се указује на непосредну повезаност идеје о Косову као сакралном средишту, тј. месту од суштинског значаја, и идеје о Србима као изабраном народу. Ова теза је илустрована закључцима неколико истакнутих истраживача/научника на сродним пољима, као и карактеристичним формулацијама више значајних теолога, уметника и других. Такође се наглашава и значај Косова као древног и савременог места иницијације. Реконструкцијом ових, основних семантичких димензија *феномена Косова*, непосредно сагледавамо сакрални језик најзначајнијег мита српске колективне свести. У наведеном смислу, он је од суштинског значаја за одређење српског идентитета и пројекцију одговарајуће историјске судбине.

***Кључне речи*:** Косово, света земља, изабрани народ, Срби, илустративни примери, научне синтезе, иницијацијско средиште, језик најзначајнијег мита, одређење идентитета, пројекција историјске судбине.

Општи оквир.* У овом мултидисциплинарно уоквиреном тексту циљ нам је да на крајње сажет начин представимо неке од посебно значајних семантичких димензија *феномена Косова*.[1] Другим речима, овај текст је заснован на издвајању специфичних митских образаца који се у сличном облику, значењски се усложњавајући, понављају кроз векове. На наведени начин, уз ослањање на структурну анализу, реконструише се (синхронијски уобличени) сакрални *језик* јединственог мита. Поменути митски текст – у виду базичног елемента – омогућава формулисање сложених, реално постојећих комплекса, које препознајемо у одредницама *српског етничког бића*, *српске идеје* и *српства*, схваћеног као историјска духовна мисија са универзалним предзнаком.

Посебан акценат стављен је на (средишње позиционирани) мотив *небеског/изабраног народа*. Овај мотив је имао кључну улогу у формулисању начина деловања српског етноса током одлучујућих историјских дешавања, а непосредна манифестација истоветних и сродних образаца итекако је присутна и данас (Тодоровић,

* Текст је резултат рада на пројекту бр. 147020: Србија између традиционализма и модернизације: Етнолошка/антрополошка проучавања културних процеса у Србији, који финансира МНТР РС.

[1] О простору Косова и Метохије у општем смислу в. рецимо зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду 2006. године (Косово и Метохија 2006), као и зборник радова *Косово и Метохија у светлу етнологије* (2004). Такође в. и друге синтезе посвећене феномену Косова (в. рецимо Богдановић 1999; Марковић 1998; Косово и Метохија 2008, 532-537; Бојовић 2001). О процесима албанизације и исламизације православног српског становништва в. у: Томић 2009.

2005). Корени настанка овог феномена, и поред његовог значаја, недовољно су проучени са етнолошко-антрополошког становишта. Путем наведеног мотива дефинише се и претходно наговештени, објективно установљени феномен *српске идеје* – и то у смислу јединственог обрасца, односно елементарног националног кодекса од одређујућег значаја за српско колективно понашање.

Директну потврду за управо овакво сагледавање Косова (односно Космета) у контексту српске колективне психе проналазимо и у непосредној теренском материјалу са истраживања спровођених током последњих година, на основу којег је могуће успоставити дијахронијску паралелу што повезује време установљавања и финалног уобличавања разматраног митског комплекса (Тодорович 2008, 276-279; Тодоровић 2009а, 22-24; уп. и Цветковић 2005). Наиме, наведени комплекс се уобличава и свакодневно (ре)актуелизује и данас, појављујући се у изузетно бројним манифестним – како свакодневним тако и ексклузивно митски преосмишљеним – облицима, у свим сферама јавног и приватног живота. У овом смислу, посебно су индикативна поклоничка и њима сродна путовања, која окупљају велики број људи и која се непрестано одвијају из многих градова српског етничког простора до одговарајућих сакралних места, пре свега манастира, на Косову и Метохији. Током ових савремених ходочашћа остварује се значајан проток информација везаних за ново митско уобличавање, преосмишљавање и формулисање идеја о Косову као сакралном средишту општих размера.

Митови одређују стварност. Једна од основних теза наше студије, односно нашег приступа у целини, јесте и то да управо *митови* (заједно са пратећим ритуалима), као и религијска схватања, примарно (тј. на дуже стазе) одређују ток, развој и смер друштвених, културних и историјских процеса. Такав је случај и са српским етничким контекстом. У складу с тим, а када је реч о покушајима научног предвиђања токова који ће одредити положај српске традиције и етноса у будућности – најефикасније је (са становишта *реалне науке*) обратити се за помоћ управо *народним митовима*. Међу њима су у овом смислу посебно погодни и илустративни најдуговечнији митови – у које, свакако, спада и *косовски* – који често у себи сажимају суштину односа етничког бића једног народа спрам будућности и свог историјског пута. Из оваквих митова непосредно произлазе и друге, сродне форме колективних пројекција и формулисања сопственог историјског пута у будућности. Такав случај је, рецимо, са тзв. народним пророчанствима (Тодоровић 2009б, 23-28), која су често „на необјашњив начин" прецизно одгонетала (али и дефинисала) путеве стремљења српског народа, почев управо од „косовског пророчанства" (Казимировић 2006, 439-

441), преко предсказања везаних за Карађорђа и Први српски устанак (Антонијевић 2007, 30-31), до кременског пророчанства итд. (Казимировић 2006, 485-520).

Као што је већ наговештено, *феномен Косова* налази се у средишту идентитетског самоодређења и футуристичко-есхатолошке запитаности српског етничког бића како некада тако и сада. Примера ради, Карађорђе је називан *косовским осветником* (Антонијевић 2007, 38), а поменути феномен се и данас у најразличитијим интерпретацијама фокусира као основна матрица целокупне српске историјске мисије, у сасвим непосредној вези са 1) изузетно разгранатом иницијацијском симболиком и са 2) одредницом *небески народ*, као непосредним изразом мотива (и одговарајућег сложеног митског комплекса) *изабраног народа*. С обзиром на чињеницу да је у претходним студијама, у којима је било речи о Косову, непосредно фокусиран управо феномен иницијације (Тодоровић, 2008), на овом месту ће дотична проблематика бити сагледана само у општим назнакама, док ће се пажња превасходно усмерити на митски комлекс који сажето дефинишемо синтагмом *изабрани народ*.

Косово као место иницијације. Поновићемо – у традицијском контексту Косово (као *свети простор*) и Видовдан (као *свето време*)[2] имали су централни значај за српски етнос, и то управо значај иницијацијског карактера, у непосредној вези са задобијањем духовног упоришта кроз херојску акцију. И у савременом и у традиционалном оквиру, борба за Косово и одлазак на Косово неизоставно су – са становишта протагониста одговарајућих идеја – повезани са потврдом идентитета, тј. припадности хришћанским опредељењима и православно-словенској цивилизацији, представљајући практични и симболички искорак из профаног времена и простора.

И народна епика песама косовског циклуса јасно дефинише етос акције по узору на херојски подвиг цара/кнеза Лазара (Новаковић 1995), који је страдао опредељујући се за *царство небеско*, у одбрани универзалних хришћанских вредности (и отаџбине), следећи пример Исуса Христа. Овај егзистенцијални модел је, уосталом, и посведочен кроз историју – почев од средњег века – као једно од главних упоришта српске традиције и културног кода (Бојовић 2001, 43-45). Тако владика Николај Велимировић дефинише српство као једну врсту историјске и духовне мисије чији је циљ приближавање светских народа Богу непрестаним историјским сведочењем Христовог пута и јеванђеоске поруке (Велимировић 2001, 217-218, 234-236).

Управо у овом контексту, одлазак на Косово је традицијским значењским кодовима осмишљен као средишње иницијацијско ходочашће, одлазак у *свету земљу,*

[2] О категоријама светог простора и времена в. у студијама М. Елијадеа (Елијаде 2003, 75-78, 110-113).

чиме се истовремено остварује и сакрализација целокупног, како индивидуалног тако и колективног живљења. На општем плану, осмишљавање националног идентитета остварује се кроз ослобађање Косова, тако да је Косово истовремено и симбол колективне иницијације кроз коју је пролазила већина српских генерација, од битке 1389. преко сеобе 1690. године (Бојовић 2001, 44), па до балканских ратова и Првог светског рата, све до савремених збивања (Тодорович 2008, 276-280).

На пример, у традицији српских племена из Црне Горе (и одговарајуће културне зоне) – симболика Косова је пројектована на целокупни живот и културу. Рецимо, и делови народне ношње су непосредно значењски повезани са симболиком Косова; у појединим областима, црна боја представљала је жаљење због пада Косова, који је означио пропаст српског царства и почетак робовања под Турцима. Целокупна српска традиција, уосталом, прожета је идејом ослобађања и повратка Косова, слично као што је и данас целокупна српска јавност одређена дешавањима везаним за нову окупацију Косова и његову судбину.

Другим речима, Космет је данас простор сакралне иницијације много ширих размера него што то на први поглед делује. Примера ради, одлазак на Косово – на Видовдан 2007. године – био је праћен великим искушењима и великим бројем непријатности, од малтретирања и хапшења учесника који су имали хришћанска (на пример – обичан крст итд.) или српска обележја (застава и сл.), до вишеструког грубог претресања, па чак и деце и монахиња. Косово је у данашњим околностима препуно примера и специфичне женске савремене иницијације: узмимо пример жене – мајке седморо деце – која је са своје четворо деце била сведок оваквих дешавања, инсистирајући на исповедању своје вере, манифестоване кроз речи које су сасвим јавно сведочиле пркос и храброст; мушки облици иницијације били су уочљиви кроз вишеструке мале „борбе за заставу" између учесника прославе и полиције итд.

Истовремено, Косово у овом тренутку представља и најочигледније сведочанство о постојању србофобије/антисрбизма (Пипер 2004, 57-59; Vlajki 2001) глобалних размера[3], као једног од највећих проблема савременог човечанства.

Мотив изабраног народа. С друге стране, у српској традицији и одговарајућим сажетим кристализацијама и синтезама сопственог историјског пута, јасно је дефинисана идеја о „христоцентричности велике небеске Србије", односно о синонимности пута и страдања српског народа и Исуса Христа (Велимировић 2001, 247), као и о идентичности српског народа и старог Израиља (Велимировић 1999, 68).

[3] О врло сличној/истоветној појави сведочи и Марија Тодорова говорећи о „балканизму" (Todorova 2006, 355-356), који је – суштински посматрано – пре свега синоним за србофобију/антисрбизам.

Нека од најупечатљивијих одређења у овом смислу уобличио је управо поменути владика Николај Велимировић („И сви ће вас омрзнути имена мојега ради, рекао је Спаситељ својим апостолима. То се наравно и збило на апостолима. Али се буквално збило и на Србима, као главним носиоцима крста Христова на Балкану и у Аустрији", односно – „иноверна Турска и кривоверна Аустрија мрзеле су Србе више од свих осталих народа у својим границама. И Србима је било тешко и претешко. И да нису гледали у Христову судбину као у своју сопствену, не би се одржали. Али су они гледали у страдању Христовом своје страдање, у смрти Христовој своју смрт, и у васкрсењу Његовом своје васкрсење и обратно. Веровали су да сам Христос понавља Своју судбу кроз српски народ.") (Велимировић 2001, 248). Наведена идеја Небеске Србије и Небеског народа – у редакцији бројних израза српске старије и новије традиције – надовезује се и на есхатолошке садржаје из Откровења Јовановог, односно на представе о хиљадугодишњем Христовом царству и васкрсењу мртвих.

О Србији као о метафизичком средишту света и о Србима као народу од посебног значаја говоре многобројни новији садржаји, од дела са уметничким и научним претензијама до пророчанстава (Тодоровић 2005, 17-18). Међутим, од суштинског значаја за формирање образаца о светој земљи и изабраном народу у средњовековној Србији биле су, пре свега, представе о Стефану Немањи – светом Симеону, родоначелнику династије Немањића и (са становишта одговарајућих идејних система) оснивача српске цивилизације. Представе овог типа Стефана Немању афирмишу у смислу легитимног (и *изабраног*) настављача/наследника и протагонисте библијске историје, са одлучујућом глобалном улогом и значајем, односно – као, дакле, родоначелника новог Израиља, новозаветног народа Божијег са посебном есхатолошком мисијом. Наиме, лик Стефана Немање је „у највећој мери грађен према старозаветним узорима" (Поповић 2006, 56), а – по формулацији Данице Поповић – неки од најважнијих идеолошких садржаја, као што су, пре свега, идеја о изабраном народу и победничком вођи, „добили су најлегитимнију потврду позивањем на догађаје и протагонисте Старог завета – Мојсија, Давида, Јакова и Јосифа" (Поповић 2006, 56).

Према томе, идејни комплекс који најлакше препознајемо преко одредница као што су: *изабрани народ/нови израиљ, света земља/метафизичко средиште света, небеска Србија* (Тодоровић 2005) – учвршћен је и недвосмислено формиран већ током средњег века и српске немањићке цивилизације (Бојовић 2001, 38), а идејно осмишљен већ у време светог Саве и Стефана Немање – по свему судећи, већ тада се делимично базирајући на још древнијој традицији односно обрасцима наслеђеним из ранијег периода, који су потпомогли учвршћивање овог идејног комплекса изузетне

сложености и истрајности (в. различите аспекте који подржавају ову тезу у: Лома 2002, 251-253; Тодоровић 2005, 373-376; Vukčević 2007, 79). Новији и најновији аналогни облици ових идејних образаца непосредно се наслањају на своје иницијалне комплексе, односно на идејне претече, усложњавајући их, ревитализујући и преформулишући у складу са савременим изазовима. С тим у вези, веома упућујуће примере – након владике Николаја Велимировића – налазимо и у многим другим садржајима, од којих су посебно илустративни текстови Матеја Арсенијевића: „И народи се својим прихватањем Црквеног завета Божијег и Крштењем уткивљују, кроз своју помесну (автокефалну, отачаствену) Цркву која је у пуном јединству са Саборном и Васеленском Црквом Христовом, у Небо Царства Божијег, постајући небеско-земаљски народ, чије земаљско Отачаство добија светотајинско утемељење у Царству Небеском Божијем. Тако небеска основа земаљске Србије (Грчке, Русије, Румуније...) постаје Небеска Србија (Грчка, Русија, Румунија...), као, како вели еп. Данило (Крстић) есхатолошки '*српски* (грчки, руски, румунски...) *кварт*' Небеског Јерусалима, Царства Божијег" (Арсенијевић 2002, 393). Ово је, наиме, основа идеје о Небеској Србији, с тим што је Арсенијевић свесно лишава националног ексклузивизма, који је јасно изражен у неким другим интерпретацијама. С тим у вези, посебно јасан је, рецимо, један од најпознатијих савремених српских песника Матија Бећковић: „На Косову ће се поновити судбина Христова, јер кога би другога Матер Бога Нашега у Лазару препознала и чија би се друго судбина на Косову обновила? Одакле је тица полетела, тамо ће и долетети. У српском народу ће се догодити Јеванђеље" (Бећковић 1989, 12).

Народна свест и централни заветно-историјски мотив (додатне илустрације основног обрасца). Од посебног значаја је нагласити и да овакво само-тумачење суштинских кодова српске традиције и историјске мисије није ограничено искључиво на домен „елите" и елитних црквених кругова и одговарајуће традиције, која би (у оквирима таквог приступа) била суштински одвојена од народа и народног бића. Напротив, може се (са становишта историјско-дијахронијског приступа) закључити да је целокупно народно биће прожето оваквим идејама.[4]

Бројни историјски увиди слажу се у констатацији да је основа српског народног бића – недвосмислено управо православно-хришћанска духовност и православна црква. Тако, примера ради, по Јеремији Митровићу, „ 'српско народно биће', чврсто уобличено и духовно сједињено још у средњем веку, у Српској православној цркви нашло је снажног и верног помагача да истраје у натуреној му борби" (Митровић 1989, 63).

[4] Уп. илустративнин текст Атанасија Јевтића (Јевтић 2002, 379). Поводом овога, А. Јевтић се позива и на закључке историчара Јеремије Д. Митровића.

Другим речима – српска народносна мисао и Српска православна црква у многоме су биле јединствене (Митровић 1989, 60). И Јеремија Митровић посебно наглашава на први поглед непрепознатљиву и невидљиву „унутрашњу снагу српства", која се посебно испољава у оним најкритичнијим моментима, односно – постоје бројни „спољни одјеци једне унутрашње снаге која се кроз генерације стварала. Када је српски народ, најзад, неминовност отерала са историјске позорнице, он је умео да са ње понесе стечене вредности, да их у тами робовања очува и оплоди новим надама и спреми се за нове подухвате. То је све постигнуто само дубоким осећањем моћи народа и вером да та моћ мора доћи до изражаја" (Митровић 1989, 25). Овде се, дакле, наглашавају управо спонтани процеси који произлазе из унутрашње и „невидљиве" народне динамике и који сведоче о виталности једног етноса, у непосредној релацији са његовом живом колективном психом.

У виду илустрације и допуне претходног, можемо навести и карактеристичан пример формулација владике Атанасија Јевтића, који – заједно са многим другим утицајним протагонистима српске културе, уметности и науке у различитим периодима – наглашава: „Као посебну карактеристику духовног живота код православних Срба сматрам да треба истаћи *Косовско опредељење* српског народа, то јест његову углавном окренутост, а у критичним ситуацијама и коначну опредељеност за Царство Небеско, а не за земаљско. Примере тога имамо непрекидно кроз сву хришћанску историју српског народа, како пре Косова тако и после Косова, све до данашње ситуације и стања духа живо верујућих православних Срба" (Јевтић 2002, 383). По њему – „косовско опредељење српског народа је хришћанско, мученичко, монашко и подвижничко опредељење. Оно се пројављивало сваки пут кад је требало да Срби своје животе дају за Крст Часни и слободу златну (...). Косовско се опредељење испољило и у сеобама под Турцима, у одстојавању Православља под турском и аустријском влашћу, у Карађорђевом, наизглед безнадежном, подвигу васкрса Србије, у српској Албанској Голготи, па чак, у извесном смислу, и 27. марта, кад су Срби изабрали радије гроб него роб" (Јевтић 2002, 384). Аналогно томе, о Косову већ помињани песник, Матија Бећковић каже следеће: „Косово је полутар српске планете. Кров доњег и темељ горњег света. Ту се свест српског народа пресекла на оно до и оно после Косова. Косово је посрбљена прича о Потопу. Српски Нови Завет"[5], јер „Косово је најважнија мисао, најкрупнија замисао, најсложеније заумљење српске културе. Име за оно највредније

[5] И други истакнути српски песници изричито наглашавају новозаветну симболику односно суштину српских страдања. Примера ради, песник Добрица Ерић каже: „Моја земља је разапета на крсту од четири стране света. Моја земља Србија је сад Исус Христос", односно „над мојим народом врши се групна казна, најбезочнија од распећа Исуса Христа до данас" (Изабрани цитати 2004, 90 и 91).

што смо дали хришћанској цивилизацији. Косово је престоница српског уметничког царства. Остваштина и завештање српске умности и духовности човечанству. Легенда уз коју расте српски народ. Као што се до појаве новог Христа неће разумети поруке Новог Завета, тако до краја нећемо досегнути наум косовског завета. Ми још увек знамо само причу о причи, а оно што зна прича сама, то ће можда заувек остати тајна" (Бећковић 1989, 9-10). По М. Арсенијевићу – косовски саборни подвиг „занавек поставља Царство Божије у средиште српске историје, а опредељење за Царство Божије, за Цркву у средиште српске црквено-историјске свести" (Арсенијевић 2002, 424).

Дефинитивно уобличавање обрасца: савршени народ. Као што смо претходно већ наговестили – а сасвим супротно површним тумачењима извесних савремених појава – идеје о Србима као *изабраном народу* и о Србији као *светој земљи* (која је уједно и једна врста метафизичког средишта света), као и о посебном значају Срба и њиховој јединственој есхатолошкој историјској мисији, нису производ новијег времена нити су нешто што зависи од конкретних, актуелних политичких околности (иако оне потпомажу усложњавање и непосредну манифестацију садржаја овог типа) (Тодоровић 2005, 366-379). Ово су јасно видели, наговестили и показали и истраживачи на пољу српске средњовековне историје, наглашавајући да су кључне одреднице наведених идеја свеприсутне већ у 13. веку, између осталог и као непосредан резултат труда светог Саве и светог Симеона „да учврсте православље у свом отачаству, с јасним циљем да Богу: *предају чеда свога отачаства, која су процвала разним цветовима, добром вером и чистотом богољубља, и да му припреме савршен народ, наоружан истинитим покајањем*" (Благојевић 1994, 18). Из наведене Доментијанове реченице сазнаје се „да су свети Сава и свети Симеон мисионарском делатношћу припремали своје саплеменике, да у побожности постану *савршен народ*, којег ће као таквог привести Господу" (Благојевић 1994, 18). Подразумева се, „од стварања савршеног народа који има савршеног оца отачаства, па до настанка изабраног народа само је један корак" (Благојевић 1994, 19), а ово је доследно и реализовано у немањићкој Србији, као што сасвим јасно и аргументовано показује историчар, академик Милош Благојевић.[6]

[6] Осим тога – а као што је већ наговештено – у својој релевантној и одлично документованој монографији Даница Поповић посебно наглашава управо значај представа о Србима као *изабраном народу* (Поповић 2006, в. рецимо стр. 19, 21, 71-73 итд.), о Србији као *светој земљи* (Поповић 2006, в. рецимо стр. 21, 71-73 итд.) за уобличавање средњовековне српске цивилизације и одговарајућих представа о историјској мисији (Поповић 2006, в. пре свега стр. 41-73).

Према Доментијану, идеју о конституисању *изабраног народа* „саопштио је и развио Сава Немањић још као млади светогорски монах", када је, боравећи у Ватопеду, „упутио писмо оцу, тада већ монаху Симеону, да из Студенице дође у Свету Гору", при чему – користећи образац из Старог Завета – Сава у свом писму „пише најпре о томе како је прекрасни Јосиф доспео у Египат, па је тамо због сина отишао и његов отац Јаков с бројним потомством, иначе назван другим именом Израиљ – изабраник Божији. Јаковљеви синови и сви њихови потомци названи су по родоначелнику *синови Израиљеви* или *Израиљци*, тј. изабраници божији" (Благојевић 1994, 19). Сава Немањи поручује како и он треба да следи Јаковљев пример и дође у Свету Гору, пошто је Бог одлучио да у њему прослави своја чудеса и „*да се назовеш други нови Израиљ, и обновиш чеда твоја Духом светим, и паства твоја Богом узраставши назваће се изабрање Божије*" (Благојевић 1994, 19). Наиме, „под *чедима* Немањиним и његовом *паством* подразумевају се сви становници српске државе, тачније цео српски народ. Према томе, Сава прориче управо свом народу да ће постати *изабрани народ*, али тек када Немања дође у Свету Гору и пошто своја *чеда обнови Духом Светим*, тачније пошто их потпуно христијанизује и приведе православљу. У истом писму монах Сава још једном поручује Немањи: када дођеш у Свету Гору, *из тебе ће прорасти други Израиљ*" (Благојевић 1994, 19). Према томе, обавеза Немањина (у односу на његове поданике) била је „да оде у велики центар православља, како би после тога у духовном погледу из њега прорастао *други Израиљ*, односно да би његови саплеменици постали *изабрани народ*" (Благојевић 1994, 19). Другим речима, „боравак светога Саве и светога Симеона на Светој Гори претпоставља њихову темељну припрему за мисионарску делатност у свом отачаству, с намером да српски народ коначно приведе Христу и да овај народ доживи своју духовну обнову. Српски народ ће уједно постати и *нов* народ тек пошто буде обновљен Светим Духом, па ће се после тога моћи назвати: *други нови Израиљ*, односно други и нови изабрани народ" (Благојевић 1994, 19).

У сваком случају, преношење старозаветне симболике и кључних библијских догађаја на непосредни ниво српске стварности било је спроведено доследно и свеобухватно, у складу са вером у историјску неопходност и метафизичку истинитост ових дешавања и аналогија између свете земље и Србије, између старозаветног Израиља и српског народа као новог, али аутентичнијег и *коначног*, изабраног народа, са посебном есхатолошком предодређеношћу и историјском мисијом.[7] О овоме сведочи

[7] Уп. са бројним аналогним формулацијама Николаја Велимировића, као и новије манифестације истих и сличних идеја, од – примера ради – оних изречених од стране Енрика Јосифа до савремених формулација

и Доментијаново доследно и спретно образлагање идеје о другом и новом Израиљу, при чему су унутар библијски предодређеног сакралног семантичког оквира повезани сви кључни актери протонемањићког периода. (Благојевић 1994, 19). Доментијан касније саопштава и да ће на Немањи почивати Христова благодат, тј. „*да ће благочастиви бити они који ће се од њега родити, и да ће се јавити као нови Израиљ*" (Благојевић 1994, 19-20), при чему нови Израиљ представља, у ствари, и читав (преображени) српски народ.

Нови Израиљ је Последњи Израиљ (финални досег обрасца). Од посебног значаја је идеја тј. логичан закључак да Други Израиљ мора бити „снабдевен свим елементима којима је располагао први Израиљ" (Благојевић 1994, 20). Тако се у сликовитом опису преношења моштију светог Симеона из Хиландара у Студеницу саопштава како „*богољубива чеда његова са славом и чашћу сатворише провођење светога по подобију првога Израиља*", након чега Доментијан наглашава „*и ево други Израиљ би пренесен не од Египта но од Свете Горе*" (Благојевић 1994, 20). При том се „све дешава као у Старом Завету", односно – „друге су личности, места и времена, али је у свему томе видљиво настојање Доментијана да српски народ што уверљивије прикаже као *други Израиљ*, односно *изабрани народ*" (Благојевић 1994, 20). Рецимо, током поређења Саве и Мојсија, увек се даје предност светом Сави (Благојевић 1994, 20).

Узимање првенства Израиљу „може се сматрати једном од највећих похвала које је Доментијан изрекао свом учитељу, а пошто је свети Сава стекао такво првенство, онда је оно пренето на његов *изабрани народ*, на други и нови Израиљ, на сав српски народ" (Благојевић 1994, 20). И управо на оваквим темељним идејама изграђено је и учвршћено оно што се назива *етничком свешћу српског народа*, односно његовим *духовним бићем* (Благојевић 1994, 20). По Доментијану, стабилност у овој сфери остварена је равно пре осам векова, када је српски народ стекао право „да се назове изабраним народом или другим Израиљем, а тиме је национално самопоштовање уздигнуто до највиших висина" (Благојевић 1994, 20). И управо овде је реч о оном специфичном националном самопоштовању које је приметио и забележио Љубомир Ненадовић на Цетињу у 19. веку (а које је касније посебно нагласио и Вук Драшковић у свом познатом роману „Нож") (Ненадовић 2005, 114-118; Драшковић 1998, 135-136, 138, 309-310). Милош Благојевић истиче како је овакав став био свеприсутан у средњовековној Србији, и да се никако не може свести на лични став монаха

које се непосредно наслањају на учења Н. Велимировића (Утехе Божје 2003, 29-30, 47), итд. В. и примере изнесене у студијама: Тодоровић 2009б, 26-27; Тодоровић 2005, 82, 106-108.

Доментијана (Благојевић 1994, 20), код кога се налазе идеалтипски и најилустративнији обрасци који сведоче о овом несвакидашњем феномену сасвим специфичне структуре и значаја (Благојевић 1994, 20-21). Примера ради, израз „Нови Израиљ" (као и друге сродне одреднице, смештене у специфичан српски контекст) је у потпуности прихватио и Теодосије (Теодосије 1984, 75; Благојевић 1994, 21). Исто тако, у једном запису тадашњи српски архиепископ Никодим саопштава како се по божијем милосрђу појавио нови Адам у лику светог Симеона, новог мироточца у новорођеном Израиљу, односно у српској земљи (Благојевић 1994, 21; Стојановић 1902, 22). На овом месту се без икаквог колебања изједначава *„новорођени Израиљ са српском земљом,* односно српском државом", а „пошто се по том питању изјаснио, не један учени монах, већ српски архиепископ Никодим, онда се с разлогом може закључити да је такав био и став званичне Српске цркве. Она је била та која је српском народу уливала самопоштовање и самопоуздање" (Благојевић 1994, 21). Другим речима, одавде – као што смо већ констатовали – примарно потиче она специфична идеја о српској величини, о изузетном значају и есхатолошкој мисији (надовезујући се на идеје о метафизичком средишту света и изузетној старости) коју тако очигледно препознајемо у новијој српској историји и актуелној стварности (Тодоровић 2005, 33-43).

У сваком случају, на основу јасних и доступних података, може се закључити како је „светосавска црква, учећи народ правој вери, учила га је уједно самопоштовању и самопоуздању", а „према црквеним мерилима био је то *изабрани народ, нови Израиљ* или *други Израиљ*, који пред Богом не заостаје ни за једним народом на свету" (Благојевић 1994, 27). Дакле, ово је она „теоријска основа" на којој почива етничка свест српског народа (Благојевић 1994, 28).

Ова идеја је, по свему судећи, била саставни део средњовековне свести и стварности, али је – као највиши израз народног духа – јасно пројектована и у будућност, како би – у одговарајућем тренутку – кулминирала у катарзи идеје о рађању тј. обнови *нове српске цивилизације* као *новог* и *коначног Израиља*, христоликог царства са одређујућим значајем за светску историју.[8]

У овој идеји, уосталом, наслутићемо и један од узрока оне вечне и посебно наглашене располућености српске колективне свести на протагонисте

[8] Уп. са садржајима бројних новијих српских митова који су се умножили током последњих година (Тодоровић 2005, в. рецимо стр. 17-18, 25, 33-34, 72-73, 106-108, 121-124, 156, 180, 182-184, 194-195, 382, 387, 410, 412). В. рецимо поједине карактеристичне старије (Константин Филозоф 1997, 158-160) и новије (Matić 1990, 109-110; Матић 2004, 46-47, 130; Шетина 2008, 41-42) примере, који сведоче о континуираном присуству на различите начине преосмишљених, али суштински сродних мотива.

комплекса/идејног система „инфериорности" (*српски модел инфериорности*) и „супериорности" (*српски модел супериорности*) (Тодоровић 2005, 241-250).

У сваком случају, из наведених представа јасно је да је Нови Израиљ, у ствари, и Последњи Израиљ, односно да овај идејни комплекс недвосмислено наглашава *есхатолошки карактер* српске историјске мисије.

Импликације „српске идеје": базични оквир. Дакле, разнолике специфичне представе о посебном значају Срба (о њиховој старости и племенитом пореклу) и о специфичној улози овог народа у глобалним историјским збивањима (Тодоровић 2005) – заснивају се на прототипским обрасцима дефинисаним пре много векова. Тада је формулисано оно што називамо и подразумевамо под *српском идејом* и *српским етничким/националним бићем*.[9]

Наведена колективна матрица дефинисана је као средишњи српски мит/завет, са тачно одређеним правилима (тј. парадигмом) понашања на колективном нивоу: наиме, савршени/изабрани народ може се „понашати" само у складу са врхунским (и непревазидљивим) узором који представља Исус Христ – Богочовек.[10] На овај начин, дакле, Срби као *Богонарод* искупљују читаво човечанство и његове грехе, у циљу његовог прерастања у *Богочовечанство*, односно у савршену људску заједницу – као крајњи циљ светске историје. Ова културна (историјско-мисионарска) матрица је – у српској традицији – дефинисана као оживотворени новозаветни хришћански идејни комплекс, односно као непрестано потврђивање идеје богочовечанства и богочовечанских вредности, онако како су дефинисани ексклузивним кодовима православно-хришћанске традиције и цивилизације.[11] Тиме је, као што смо већ нагласили, *српска идеја* (као специфични вид универзализма) јасно и непосредно супротстављена идеји савременог мондијализма/глобализма са одговарајућим футуристичким сценаријима.[12]

Српска идеја – идеја о оствареном Богочовечанству (поглед „изнутра"). Видели смо да је у српској традицији – представљајући њен најсуштинскији, највиши и најпотенцираније израз – посебно наглашена идеја о *изабраности*, базирана на

[9] Уп. са закључцима изнесеним у: Арсенијевић 2002, 447 и даље.
[10] В. формулације Владике Николаја Велимировића (Велимировић 2001, 276).
[11] Примера ради, „свечовечанску улогу Достојевски приписује руском народу, не зато што је руски већ што је православни. Јер као православни, он свето и побожно чува лик Христов, који му даје богочовечанске љубави и силе за духовно уједињење са свима народима и за радосно еванђелско служење свима људима" (Поповић 1995, 308). У контексту промишљања руске есхатолошке идеје у савременом српском контексту в. илустративне текстове Радмиле Војновић (Војновић 2005, 95-96, 104-105) и извесне нове српске комплексе пророчанстава (Монахиња Макрина 2007, 176-177).
[12] Уп. рецимо са формулацијама западне цивилизације које је изнео А. Зиновјев (Зиновјев 2002, 306-309; Зиновјев 1999, 67-71, 92).

новозаветном идеалу пренесеном на раван светске историје и човечанства. Управо *косовски завет/мит* представља типичан и непосредан израз овог новозаветног (хришћанског) обрасца, а Косово је, свакако, један од најсуштинскијих принципа/мотива српске традиције у целини.

Као што је већ наговештено, идеја о богочовечанству је свеприсутна у православно-словенској цивилизацији, а о њој надахнуто говоре многобројни филозофи и књижевници, теолози, уметници, мистици и други – успостављајући управо суштинско идејно језгро овог културно-цивилизацијског комплекса, којем свакако припадају и Срби.[13] А када је реч о *српској идеји* и њеној непосредној реализацији, утисак је да се она – иако одавно уобличена – тек ревитализује и устоличује у остваривању дефинитивне самосвести о сопственој духовно-историјској мисији, коју српском етносу континуирано саопштавају средишњи и идеалтипски изрази одговарајуће традиције. Јер, кретање српског колективног/етничког бића било је и јесте константно (у верности *српској идеји*), али је ово кретање било пре свега инстинктивно и покретано више нагонским механизмима/процесима који произлазе из непроменљивих кодова ове идејне матрице, и оно још увек не представља израз високопросвећене самосвесне активности *савршеног народа* – као таквог дефинисаног на бази светосавских принципа и новозаветних вредности и начела (о којима је већ било речи). Другим речима – *мит/завет још увек није освешћен*[14] у оној мери која омогућава општи квалитативни преображај друштва и (само)остваривање одговарајућег мисионарског културолошког предзнака.

О степену увређености представа о изабраном народу у народној колективној свести (тј. у колективној психи) недвосмислено сведоче бројни, некадашњи и савремени, историјски догађаји (са општераспрострањеним феноменом србофобије/антисрбизма као предзнаком) – чији су протагонисти били Срби односно српске земље – непосредно одређени управо односом спрам питања што проистичу из значењског комплекса везаног за идеју о изабраном народу и његовом посебном историјском задатку глобалног карактера.

Косовски мит/завет као упориште средишњег српског мита. Као што смо већ нагласили, *косовски завет/митски комплекс* такође је непосредни израз (а уједно и најпознатији, историјски, условитељ) овог идејног комплекса.[15] Разматрани завет/мит се у свим историјским раздобљима поново (ре)актуелизује и обнавља, представљајући

[13] У овом смислу, карактеристичне и илустративне могу бити идеје Владимира Соловјова (Соловјов 1996, 169-172).
[14] Уп. са тумачењима мита изнесеним у: Тодоровић 2007, 203-206; Петровић 2001/2002, 13, 15.
[15] В. поглавље „Месијанска идеја Косова" у: Марковић 1998, 27-30.

семантичку константу која дефинише однос сваког појединца (припадника српског етноса) спрам највиших вредности тј. врховних стремљења српске традиције, што је – истовремено – и најзначајније самоодређење појединца у односу на квалитет целокупне сопствене егзистенције у контексту модуса одређених (српском) традицијом. Другим речима, свако се (само)одређује у односу на непосредну, свакодневно-егзистенцијалну и општеисторијску, реалност „решавања косовског питања/проблема" – чиме се и његово постојање на одговарајући начин вреднује од стране кодекса дефинисаних традиционалним оквирима и начелима.[16]

Ликови косовског предања су, у народном памћењу тј. традицији, непосредно повезани са архетипским представама, формирајући јединствену структуру која је довољно еластична и дубока да у своје значењске оквире може примити протагонисте свих историјских епоха и социјалних сталежа. На овај начин, и наши савременици непосредно постају део косовског предања, надовезујући се на (херметичне) породичне историје и на (заједничку и општепознату) историјску подлогу.[17] Односом према Косову – као саставном, и најекспонираније аспекту комплекса *народ изабрани* – одређена су и актуелна политичка збивања (односно политички живот), као што је то било и некада, с тим да је овај однос посебно наглашен и истакнут у први план управо данас, што је такође, по свему судећи, у специфичној међузависној и синергијској вези са реактуелизацијом и поновном тј. учесталом свеприсутношћу идејних образаца везаних за представу о изабраном народу у колективној психи Срба (Тодоровић 2005, в. напомену 8).

Бројне чињенице – од којих су само неке наведене у овој студији – непосредно нас наводе на закључак о посебном (одређујућем и условљујућем) значају наведеног идејног комплекса за дефинисање српског етноса.[18] Сажето речено (колико год то било редукција), можемо констатовати да се представе о Косову као сакралном средишту Србије и непосредном изразу најзначајнијег митског обрасца (*изабрани народ*) – налазе

[16] У јавности су често била присутна управо овако одређена поимања косовског мита/завета, са нагласком на његовој свевременској свеприсутности и егзистенцијалној суштаствености тј. симболичкој примарности. В. наредну напомену.

[17] Наиме, Косово је и данас подједнако актуелно (и лично и државно) питање, као и 1389. године. О овоме сведочи и глобални значај овог простора-симбола, као и медијска пажња која му се приписује у Србији и иностранству. Примера ради, по владици Артемију – „реч 'КОСОВО' није географија, већ идеологија и идеал. Идеал постављен пред српски народ у целини и пред сваког Србина понаособ на Видовдан још оне давне 1389. године" (Епископ Артемије 2008, 5).

[18] О особености разматраног идејног комплекса за српски етнос, односно о његовој оригиналној јединствености и поред аналогија са другим традицијама, посредно говоре и карактеристични, србофобно засновани квази-научни текстови, који – иако за циљ имају предочавање/разматрање „општег балканског оквира" – у ствари фокусирају управо српски етнос и његову традицјску матрицу у негативном контексту (в. рецимо: Торорова-Пиргова 1999, 52-53). Другим речима, аналогни мотиви у другим/„суседним" традицијама пре свега представљају парафразу идеје о *богонароду* која је изворно српска.

у самим коренима српског етничког идентитета, о чему посредно сведочи – подржавајући наведену представу – и реакција бројних глобалних центара моћи на пројаву непосредних и самосвојних (дакле – суштински идентитетских) израза српског етничког бића.[19]

Литература:

Антонијевић 2007: Антонијевић, Драгана, *Карађорђе и Милош – мит и политика*, Српски генеалошки центар, Београд, 2007.

Благојевић 1994: Благојевић, Милош, *О националним и државним интересима у делима Доментијана – Срби изабрани народ*, Историјски гласник 1-2, 1994.

Богдановић 1999: Богдановић, Димитрије, *Књига о Косову*, Народна књига – Алфа, Београд, 1999.

Бојовић 2008: Бојовић, Бошко И., *Генеза косовске идеје у првим посткосовским хагиографско-историографским списима – оглед из историје идеја српског средњег века*, у: Историја и есхатологија, Братство св. Симеона Мироточивог, Врњци – Париз, 2008.

Vlajki 2001: Vlajki, Emil, *Demonizacija Srba*, Nikola Pašić, Beograd, 2001.

Vukčević 2007: Vukčević, Ivo, *Slovenska Germanija*, Pešić i sinovi, Beograd, 2007.

Елијаде 2003: Елијаде, Мирча, *Свето и профано*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2003.

Казимировић 2006: Казимировић, Радован Н., *Чарање, гатање, врачање и прорицање у нашем народу*, Sezam Medico, Београд, 2006; репринт издања из 1941. године.

Косово и Метохија 2008: *Косово и Метохија*, у: Енциклопедија српског народа, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2008.

Косово и Метохија 2004: *Косово и Метохија у светлу етнологије*, Етнографски музеј у Београду, Београд, 2004.

Косово и Метохија 2007: *Косово и Метохија – прошлост, садашњост, будућност*, Српска академија наука и уметности, Научни скупови CXV, Одељење друштвених наука 28, Београд, 2007.

Лома 2002: Лома, Александар, *Пракосово*, Балканолошки институт САНУ – посебна издања 78, Београд, 2002.

[19] „Ово што се с нама збива деведесетих година овог века нас мора побудити на размишљање. Кад се, са Американцима, подигао читав свет против нас, једног малог народа, биће да нешто вредимо" (Марковић 1998, 71). В. даље и: Марковић 1998, 71-74. Уп. и садржај претходне напомене. Наравно, додатна проблематизација овог питања не може бити сведена ни у оквире вишетомног дела, услед своје комплексности и сталне актуелности.

Марковић 1998: Марковић, Марко С., *Тајна Косова*, Србиње – Београд – Ваљево, 1998.

Митровић 1989: Митровић, Јеремија Д., *Народна свест у Срба*, Народна књига, Београд, 1989.

Петровић 2001/2002: Петровић, Сретен, *Теоријско-методолошки проблеми у проучавању српске митологије*, Етно-културолошки зборник VII, Сврљиг, 2001/2002.

Пипер 2004: Пипер, Предраг, *Српски између великих и малих језика – друго издање*, Београдска књига, Београд, 2004.

Поповић 2006: Поповић, Даница, *Под окриљем светости – култ светих владара и реликвија у средњовековној Србији*, Балканолошки институт САНУ – посебна издања 92, Београд, 2006.

Поповић 1995: Поповић, Јустин, *Достојевски о Европи и словенству*, Манастир Ћелије, Београд, 1995.

Стојановић 1902: Стојановић, Љ., *Стари српски записи и натписи I*, Београд, 1902

Тодоровић 2005: Тодоровић, Ивица, *Митска истина Срба*, Звоник, Београд, 2005.

Тодоровић 2007: Тодоровић, Ивица, *Резултати истраживања обреда литија – допунски осврт*, Зборник Етнографског института САНУ 23, Београд, 2007.

Тодорович 2008: Тодорович, Ивица, *Пространство и время мужчины в историко-антропологическом контексте*, Наша повседневная жизнь, Антропологические исследования ученых Росии и Сербии, Москва, 2008.

Тодоровић 2009а: Тодоровић, Ивица, *Резултати нових етнолошких истраживања српског југа*, Лесковачки зборник XLIX, Лесковац, 2009.

Тодоровић 2009б: Тодоровић, Ивица, *Прво и последње – Прилог етнолошком проучавању пророчанских и есхатолошких представа, са нагласком на подручју источне Србије и суседних области*, Етнокултуролошки зборник XIII, Сврљиг, 2009.

Todorova 2006: Todorova, Marija, *Imaginarni Balkan*, XX vek, Beograd, 2006.

Томић 2009: Томић, Јован Н., *О Арнаутима у Старој Србији и Санџаку*, Никола Пашић, Београд, 2009; репринт издања из 1913. године.

Цветковић 2005: Цветковић, Маја, *Свакодневно и ритуално на тргу у Великој Хочи* – дипломски рад, Катедра за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, 2005.

Извори:

Арсенијевић 2002: Арсенијевић, Матеј, *Срб је Христов (Цртице за увод у Српски Црквени Завет)*, у: Небеска Србија, Манастир Светог Архиђакона Стефана, Сланци, 2002.

Бећковић 1989: Бећковић, Матија, *Косово – најскупља српска реч*, Глас Цркве, Ваљево, 1989.

Велимировић 1999: Велимировић, Николај (св. Владика Николај), *Царев завет*, Манастир Рукумија, 1999.

Велимировић 2001: Велимировић, Николај, *Српски народ као Теодул*, у: Српски завет на размеђи векова, Светигора, Цетиње, 2001.

Војновић 2005: Војновић, Радмила, *На крилима Серафима*, Ихтус, 2005.

Драшковић 1998: Драшковић, Вук, *Нож*, Српска реч, Београд, 1998.

Епископ Артемије 2008: Епископ Артемије, *Косово – огледало српско*, Логос, Ваљево, 2008.

Izabrani citati 2004: *Izabrani citati o ljudskom bitisanju*, IP LIB, Novi Sad, 2004.

Јевтић 2002: Јевтић, Атанасије, *Духовни живот у Срба*, у: Небеска Србија, Манастир Светог Архиђакона Стефана, Сланци, 2002.

Константин Филозоф 1997: Константин Филозоф, *Житије Деспота Стефана Лазаревића*, у: Стара српска књижевност – житија, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.

Ненадовић 2005: Ненадовић, Љубомир П., *О Црногорцима – писма са Цетиња 1878. године*, Чигоја штампа, Београд, 2005; репринт издања из 1929.

Новаковић 1995: Новаковић, Стојан, *Косово – српске народне песме о бoју на Косову (епски распоред)*, Вукова задужбина, Београд, 1995.

Matić 1990: Matić, Pavle, *Tajne proroka*, Beograd, 1990.

Матић 2004: Матић, Павле, *Деда Милоје, пророк из Поморавља – Биће тумбање по целом свету*, Злаја, Београд, 2004.

Монахиња Макрина 2007: Монахиња Макрина (Мајсторовић), *Пророк последњих времена, монах – старац Гаврило*, Ваљево, 2007.

Соловјов 1996: Соловјов, Владимир, *Предавања о богочовечанству*, Логос, Београд, 1996.

Теодосије 1984: Теодосије, *Житије светог Саве*, Београд, 1984.

Тодорова-Пиргова 1999: Тодорова-Пиргова, Ивета, *„Богоизабраният народ" на Балканите*, Български фолклор кн. 4, София, 1999.

Утехе Божје 2003: *Утехе Божје у времена смутна (пророчанство српском православном роду)*, у: Велимировић, Николај (св. Владика Николај), *Небесна литургија*, Манастир св. Николе, 2003.

Шетина 2008: Шетина, Славица М. М., *Косово – „звездана капија"*, Мирослав, Београд, 2008.

РЕЗИМЕ

Симболика Косова има централни значај у општем културном оквиру егзистенције српског народа. О овоме сведоче како древне тако и савремене синтезе и примери, који подједнако интензивно инсистирају управо на Косову као основном обрасцу, без кога се не може говорити о *Србији* нити о *српској идеји*. О истом говоре како древне епске, народне песме, тако и савремени аутори (песници, уметници, духовници, пророчанства) који сасвим непосредно пореде судбину тј. страдање српског народа на Косову са судбином тј. страдањем Исуса Христа. Наиме, оно што можемо назвати централном симболиком српске колективне психе – а непосредно је повезано са идејом *изабраног народа* – не би могло да постоји да нема Косова нити свега онога што сачињава *косовски мит*, у најширем смислу те синтагме. Другим речима, у традицијском контексту управо Косово – као оваплоћена идеја – довршава успостављање *сакралне географије* српског етничког простора, представљајући материјализовану есенцију постојања српског етноса. У том смислу, Косово је истовремено и синоним за *свети простор*, а универзални језик косовског мита синоним за *сакрални текст* од суштинског значаја.

Ивица Тодоровић (1971)
Етнографски институт САНУ, Београд, Србија